

Bille

VIZMA BELŠEVICA

Bille

821.174-94

Be 341

Vāka dizaina autore *Natālija Kugajevska*

Grāmatas noformējumā izmantoti fotoattēli no autoras personiskā arhīva.

Vizma Belševica

BILLE

Apgāda vadītāja *Vija Kilbloka*

Projekta vadītāja *Bārbala Simsone*

Korektore *Ilona Burka*

Mākslinieciskā redaktore *Inguna Kļava Švanka*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K. Valdemāra ielā 6,
Rīgā, LV-1010. Red. nr. L-4282.

Jelgavas tipogrāfija

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs. Darba reproducēšana vai jebkāda cita neatļauta izmantošana ir autortiesību pārkāpums. Par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā.

© Vizma Belševica, 1992

© Izdevums, mākslinieciskais noformējums,

Apgāds Zvaigzne ABC, 2023

ISBN 978-9934-31-314-1

*Grāmata varētu saukties arī
"Kad vecāmāte bija maziņa",
jo ir stāstīta un veltīta mazbērniem:
Matīsam, Ievai, Baibai un Teodoram*

Ģimenes albums

Albumu nedrīkst ņemt. Ka nesaplēš zīdpapīra ielapas, ka neatrauj apaļi iegrieztos stūrīšus fotogrāfiju aizspraušanai, ka neapsmulē taukainiem pirkstiem.

Vai tad Bille plēš un smulē? Nekad. Vismaz ne tišām. Brokastīs nekas taukains nav ēsts, tomēr pirksti, drošs paliek drošs, noslaucīti kleitā. Un neviena nav mājās.

Albumu nedrīkst ņemt. Bille neņems. Uzmetīsies ar ceļgaliem uz krēsla un pašķirstīs tāpat, neņemdamā.

Brūnais, uzpūstais vāks ar zeltītām pogām stūros izskatās smags, bet ceļas viegli. Zem tā tukša, melna lapa. Zem tukšās zīdpapīrs, ko tik viegli ieplēst. Zīdpapīrs kā uzlipis, neļauj aizķert. Ja aplaizītu pirkstu, tad gan varētu, bet pirkstu laizīt Bille neuzdrīkstas, paliks vēl zīme.

Vispār jocīgi ar tām zīmēm. Kā lielie redz? Uzpūsto vāku bija tik jauki spaidīt, jo vāks likās dzīvs, it kā ļāvās,

it kā turējās pretī, bet, kad Bille reiz, izspaidījusies pēc sirds patikas, sen jau spēlējās ar savām mantām, pārnāca mammucis, tūlīt ieraudzīja, ka vāks spaidīts, un Bille dabūja brāzienu.

Glūži kā pērnvasar laukos. Istabā pie griestu sijās iedzītām nagliņām auklās karājās zāļu saišķi. Virs gludā, melnā galda arī. Bille ar Anitu uzkāpa uz galda, lēkāja un daudzija ar vicām zāļu saišķus. Ripeniski zvārojās saišķi, griezās putekļi un kaļķu plēksnītes no balsinātajiem griestiem. Un kantainajos saules stabos no loga putekļi dzirksteļoja kā zvaigznītes... Prieks un gaviles! Taisni brīnums, ka viņas laikus sadzirdēja kūts durvju nočīkstēšanos un virtuvē nevainīgi dzēra skābputru, kad ienāca mīlotante. Bet vai tāpēc viņa nezināja, ko skuķi darījuši? Vai netika abām ar plaukstu pa dibenu? Un Bille tā vainīgā, pilsētas špicbuks, māca tik Anitu uz nelietībām, viena pati Anita nemūžam tā neālējas! Anita gan pirmā uzkāpa uz galda, bet tāda zīme vis nebija palikusi, un Bille neteica.

Neatstāt zīmes. Bille mazliet paceļ melno lapu, kas zem zīd papīra. Zīd papīrs paslīd uz leju, vidū uzmetas kūkumiņš. Zem tā var pabāzt pirkstu, tad plaukstu, pārceļt un piegludināt. Labi. Ne plēsts, ne burzīts.

Te nu viņi visi ir. Mammucis viens pats mētelī ar augstu apkakli sabozies skatās no tāda apaļa, pāri pie rei uzmaukta podiņa apakšas. Jocīgas cepures toreiz valkātas. Papucis viens pats melnā uzvalkā, mirtes zariņu pie krūts, ļoti gludiem, īsiem matiņiem un lielām ausīm. Esot iesvētību bilde. Trešā bildē viņi jau kopā. Mammucis gaišā bezroku kleitā ar tik garu pērļu virteni, ka tā

sasieta mezglā kaut kur zem jostasvietas. Billei tās dumjās krelles ļoti nepatīk. Papucis tāpat gaišā uzvalkā, ļoti smaidīgs, un ausis arī viņam vairs nav tik aplam lielas. Kāzu bilde. Nez vai tā bija? Bille ir redzējusi kāzu bildes citos albumos. Tur līgavas allaž baltos plīvuros un līgavaiņi melnos uzvalkos. Mammucis gan saka, tā ģērbjoties, baznīcā laulādamies, viņi bijuši dzimtsarakstos. Saraksti ir uz papīra, cilvēki nav uz papīra. Varbūt mammucis ar papuci uzkāpuši uz liela papīra un atkal nokāpuši nost? Un tad skaitījies, ka viņi apprecējušies? Vienreiz Bille mēģināja prasīt, bet tad par viņu tā smējās, ka otrreiz nemēģinās ne sitama.

Uz ceturtās ir jau Bille arī. Tāds pikucis uz papuča rokas, nīgrs, apaļām acīm, un papuča šlipes mezgls nesot mezgls, bet Billes dūrīte.

Bille paceļ nākošo melno lapu, bāž pirkstu un tad plaukstu zem zīd papīra kūkumiņa. Uz sevi viņai nepatīk skatīties.

Nu ir Zūru vecaistēvs un vecāmāte. Viņi sēž blakus uz krēsliem. Vecāmāte gan tik kupla, ka to krēslu nemaz nevar redzēt, izskatās, it kā viņa sēdētu gaisā. Ap galvu viņai bārkstains lakats, rokās dziesmugrāmata, krustiņš virsū.

Vecamtēvam galva kaila, pagarie mati viņiem vien un bārda līdz puskrūtīm. Ja uz kādu Billei patika skatīties, tad uz vecotēvu, un, ja par kādu ģimenē runāja, tad atkal tas bija vecaistēvs, Zūru prāminieks.

– Pastāsti par vecotēvu un baronu! – Bille plijās papucim, kad viņš bija mājās un pie laba prāta. Jo Zūrās vēl dzīvoja barons. Zemes ap muižu gan atlicis mazāk

nekā krietnam saimniekam, bet barons paliek barons, un tā pret viņu pagasta ļaudis arī izturējās. Visi, tikai ne vecaistēvs.

Uzbrauc barons uz prāmja: – Laiž pār!

Bet vecaistēvs: – Es vien vezam dēļ prām pār Vent nedzenas. Pagaid, la vel kāds pebrauc.

Pats siena laiks. Kam vaļas braukāt? Gaida barons pusstundu, gaida stundu. Pusotras gaida. Saule svilina. Dunduru negals. Ēd baronam zirgu nost, un tas zirgs viņam apcirptu asti, apcirptām krēpēm – ne pagaiņāties. Zirgs kārpās un dižļājas.

Vecaistēvs saka: – Paroug, ka tu man to prām nesa-ārd! Ta tu redzes vell!

– Tu brouks oder tu nebrouks! – barons arī, ventiņos dzīvodams, ventiņiski brēcis.

– Es tok teic, vien vezam dēļ es prām nedzenas.

Barona puskariete šim vezums!

Krākdams vēl niknāk par savu dunduru norieto zirgu, barons brāž uz muižu atpakaļ. Vecaistēvs nosmejas vien.

Citreiz atkal, kad barons uz Ventspili ceļā, vecaistēvs, dūšu ar kaimiņu vīriem uztaisījis, sūta savus puikas grāvī tupēt un, kad šis laiž garām, no krūmiem blaut: – Mierkaik, ku tu brouks?

Un, kas baronam bija, to vecamtēvam vajadzēja divtik. Izraksta barons no kokskolas piecas jaunas, īpaši smalkas ābelītes savam dārzam, vecaistēvs – desmit. Nopērk barons zirgu, vecaistēvs – divus. Tikai tādu pili kā baronam vecaistēvs nejaudāja uzcelt, bet vai to pili galu galā šis plikadīda cēlis? Tā viņam no senču laikiem. Vecamtēvam balta māja ar trim istabām, toties muižai

vecaistēvs laiž garām ar diviem zirgiem. Ar vienu jau tādi plukatas baroni vai vidzemnieki brauc.

Ai, jā, ar tiem zirgiem Bille vizināta! Brūņi ar dzeltenām krēpēm un astēm, ko vecaistēvs vis necirpa – lai plīvo vējā kā zeltaini karogi, kad zirgi laiž garo riksi vaļā. Vecamtēvam bārda gaisā un arī plīvo.

Tā vecaistēvs brauca, tā dzīvoja – bārdu lepni gaisā. Te, uz fotogrāfijas, arī. Tikai vienreiz vecamtēvam izgājis slikti. Pie prāmja kāds dienaszaglis izkaisījis lapiņas pret valdību, vecotēvu saņēmuši ciet un veselu nedēļu situši Ventspils policijā, lai atzīstoties, ka viņš tās lapiņas rakstījis un kaisījis. Bet pie lielās meitas Līzes (Billes mīļotantes) nākuši un zīda kleitu solījuši, ja viņa pastāstīšot, kā vecaistēvs lapiņas rakstījis. Un Līze teikusi, ka vecamtēvam divi gadi vien skolas bijis, kādas tur lapiņas, no rakstāmrikiem mājās tikai zīmulis. Parādījusi visu, ko vecaistēvs savu mūžu rakstījis: burtnīcu ar prāmja ieņēmumiem un rēķiniem, kalendāru ar atzīmēm, kad govīs un ķēves lecinātas, ģimenes Bībeles lapu ar dzimšanām un miršanām. Šie neticējuši, visu māju izvandījuši par pliku velti. Tā Līze palikusi bez zīda kleitas un vecaistēvs palaists vaļā – ne visi Ventspils policisti kopā nevarējuši no viņa nepatiesību izsist.

Un vai pēc tam vecamtēvam nebija bārda gaisā? Vēl jo augstāk!

Skatīties uz vecotēvu un domāt par vecotēvu Billei nekad neapnīk. No Zūru vecāsmātes nav ko redzēt, ja nu lieku reizi pabrīnīties, cik viņa resna. Un ģimenē par viņu runā tikpat maz kā par otru vecotēvu, par kuru reizēm pasaka: “Lai viņam vieglas smiltis,” – jo otrs vecaistēvs

ir vairs tikai apaļiem saulrieteņu čemuriem noaugusi dobīte Braslas kapos bez kāda krusta vai plāksnītes. Galvgala abās pusēs ierušinātas rūsainas skārda bundžas, no kurām izņem nokaltušos pušķus, izskalo zaļi saglumējušā ūdens paliekas un iesprauž citus ziedus, kādi nu mammuča dārziņā tobrīd uzplaukuši. Tad izravē starp saulrieteņiem sadīgušās nezāles, ar grābeklīti savelk skujiņā baltās smiltis gar dobes malām, pastāv, nopūšas un iet projām. Vairāk tur nav ko darīt. Kamēr mammucis vēl maina puķes un ravē, Bille kādreiz pamanās pagrābt saujā un pasvārstīt baltās smiltis. Vieglas... Pašu vecotēvu Bille nekad nav redzējusi, viņš nomiris, kad tikko uz Rīgu atnākuši, mammucis vēl bijis pusaugā, un vecātēva fotogrāfijas arī nav.

Rīgas vecāsmātes fotogrāfija ir maza un miglaina. Taisni vidū pāršķirti un zem ausīm taisni nogriezti mati. Taisna, plāni sakniebta mute. Dusmīgas acis. Uz pleciem balts lakats. Punktota blūze ar melnu lentīti ap kaklu. Tas lakats ir zīda un lentīte – samta. Kāpēc tad vecāmāte vienmēr saka: – Ja man to čarvānu nebijis, es zīdos, santos staigātu? – Staigā taču.

Čarvāni ir bērni. Billi arī vecāmāte reizēm par čarvānu nosauc. Vecāsmātes daudzie čarvāni vai nu mazotnē apmiruši, vai pasaulē aizklīduši, divi vien Rīgā – mammucis un tante Olga. Un lielie jau vairs nav čarvāni. No tiem aizklīdušajiem arī pa bildei.

Jauniņš karavīrs apaļā cepurē ar apaļu zīmi priekšā. Tas, kā strēlniekos gājis, tā aizgājis. Vai Sibīrijā ar vēderīfu nomiris vai kritis – skaidru ziņu nebija, nekādu dzīvības zīmi arī nav devis.

Ducīga sieva ar apaļu ķemmi saspraustiem matiem – tās ķemmes Billei liekas visriebīgākais, ko cilvēki varējuši izdomāt, – blakus platam ūsainim pie ķeburaina galdiņa. Viņa sēž tikpat ķeburainā krēslā, viņš noliecies viņai pār plecu. Tā – uz Čehiju aizprecētā meita. Bilde vien atsūtījusi un vairāk neko. Ne vēstuli, ne kartiņu jel uz Ziemassvētkiem.

Uz Ungāriju aizprecētā meita toties slaika dāma. Viņa stāv uz tilta ar visu savu ģimeni: kungu platmalē, par tēvu garāku puisi un pastīdzējušu meiteni. Šandors un Eva, Billes brālēns un māsīca. Aizmugurē, tālu pāri upei, kaut kādas pilis un robainas mājas – Budapešta. Jocīgs vārds.

Ungāros aizprecētā meita no sākuma vēl rakstījusi, bet vēlāk jau laikam latviešu valoda aizmirsusies. Šandors un Eva latviski nemākot nemaz. To nu Bille nesa-prot. Svešas valodas var nemācēt, tas skaidrs kā diena, bet latviešu?

Atkal jāceļ melnā lapa, jābāž pirksts un pēc tam plauksta zem zīdpapīra kūkumiņa.

Liela, dzeltenīga, bet ļoti skaidra fotogrāfija pa visu lapu – mīļotante un onkulītis jaunībā. Dzīvē tādu mīļotanti Bille nav redzējusi. Dzīvē mīļotantes lakats jumtiņā pār pieri, tikai acis zem lakata un stāva krunka starp uzaci, blūzei piedurknes allaž garas, ap locītavām aizpogātas. Te viņai piere augsta un gaiša, bez krunkas, acis miglainas, mati izlaisti pār pleciem, blūzei liels izgriezums un īsas piedurknes. Slaidās rokas klēpī tur grāmatiņu, bet bez krusta virsū.

Onkuliša spurīgās ūsas gan tādas pašas kā tagad. Un vispār, kāds viņš bijis, tāds palicis. Kājās blakus

mīlotantes krēslam viņš stāv, lai nebūtu redzams, ka viņš mazāks par sievu. Kaimiņi viņu sauc “maģes vīriš”. Bet viņa dēļ var atkal domāt par vecotēvu.

– Tu man to Ernest neprecēs! – vecaistēvs bļāvis uz Līzi tā, ka rūtis šķindējušas un lampa ligojusies.

– Kālab es viņ neprecēs? Viš nou puiss oder es nou meit?

Un apprecējusies ar Ernestu.

Tad vecaistēvs pārskaities tā, ka negribējis vairs Līzi ne acīs redzēt, izmaksājis viņas daļu, lai uzņemot renti tālā pagastā un nerēgojoties te ar savu maģe vīriņ. Taisnīguma labad papucis arī saņēmis savu daļu. Ansim vairs nevajadzēja, Ansis jau gulēja kapos. Voldim nepienācās, kamēr viņš no Lonijas neatstāsies. Krišam tiks prāmis un māja, kad vecaistēvs nomirs. Skaistie zirgi ar zeltainajām krēpēm arī. Kā Billei tos zirgus gribētos, bet viņai jau vecaistēvs nenovēlēs.

Bille ceļ nākošo melno lapu, lai paskatītos uz laimīgo Krišu aizsarga formā. Zīdpapīrs uzmet kūkumiņu, kad noblīkšķ virtuves durvis. Bille aizcērt albumu un tūlīt mana, ka krītot zīdpapīrs sagumzās, bet glābt neko vairs nevar, tikai nost no krēsla un vienā lēcienā pie savas mantu kastes.

Vecāsmātes soļi. Tos Bille nav gaidījusi. Viņa visu laiku ausījusies uz mammuča augsto papēdišu sprakstiem.

– Ir kāds mājās? – no virtuves jautā vecāmāte.

– Es.

Vecāmāte ienāk istabā ar grozu un čemodānu. Viņa allaž ir kā mēness mākoņainās debesīs. Te parādās, te

pazūd. Nu parādijusies. Gluži nereizē. Zini nu, kurā brīdī Bille varēs zīdpapīru nogludināt un vai atkal nepaliks zīme.

Vecāmāte noliek grozu un čemodānu istabā, iet atpakaļ virtuvē, paver skapīti un izpēta, kas tur iekšā.

– Tā jau es domāju, – viņa nosaka, izvelk no kabatas maciņu, no maciņa spožu latu un padod Billei. – Aizteci pie Bānīša. Paņem pusmārciņu sviesta.

Citreiz Bille būtu laimīga un lepna, ka var ieiet veikalā ar naudu rokā, nevis ar mazo, zilo burtnīciņu, kurā ieraksta parādu. Bānītis uz parāda dod gan, kas te, Vārnu ielā, citādi pie viņa pirktos, bet visādi izrādīdams saīgumu un nepatikšanu, un, jo mazāks pircējs, jo lielāka izrādīšanās. Tikai naudu ieraugot, Bānītis kļūst laipns un priecīgs, tad itin kā pati saule uzreiz piespīd veikalu ar putraimu un visādu nūdeļu atvilktņēm, konfekšu burkā, krējuma kannu, siļķu toverīti un vēl daudzām neizpētītām lietām.

Ar burtnīciņu ejot, un gandrīz vienmēr viņa gāja tikai ar burtnīciņu, apkārt skatīties nevarēja, tad žiglāk jātaisās, ka tiek. Šodien varētu pētīt, šodien viņai ir lats, skaidra nauda, Bānītis smaidītu vien, bet ko līdz skaidra nauda, ja sirdsapziņa netīra? Billei bail, ka vecāmāte pašķirs albumu, ieraudzīs saburzīto zīdpapīru, rāsies pati, nosūdzēs mammucim, tad rāsies mammucis un skandāls uz visu vakaru.

Tāpēc Bille teciņus izskrien sētā, cauri vārtiem un tos dažus soļus uz Grīziņkalna pusi līdz veikalam.

Pie durvīm Bille vēl paskatās uz spožo latu un iet iekšā. Bānītis drūmi pablenž uz viņas roku, ierauga,

ka nav vis burtnīciņas, bet ap naudu sažņaugta dūre, uzstaro un, sviestu nosvēris, smaidīgi apjautājas, vai par atlikumu viņa nenopirks kādu konfekti.

– No konfektēm maitājas zobi, – strupi atsaka Bille, paņemdamā izdotos santīmus un sviesta paciņu. Nu viņa var būt lepna. Bet no burkas uz Billi noraugās tās skaistās, gardās, kas izskatās pēc gabalos sacirstas nūjiņas, un cirtumu vietās puķīte vai putniņš...

Vecāmāte nebija teikusi, ka Bille drīkst konfektes pirkt, bet neies jau Bānītīm izrādīt. Negrib, un viss.

Jau durvis verot, Bille klusībā cer, ka vecāmāte būs virtuvē. Nē, būkšķinās istabā, kur albums.

– Es atnesu to sviestu! – Bille bailīgi sauc.

– Atstāj uz galda, – vecāmāte atsaucas. Balss nav nikna. Bille uzelpo. Šimbrīdim briesmas vēl nedraud. Un tālāk – tad jau redzēs.